

aktarma, bunlar arasında tercihler yapma ve değerlendirme yöntemlerini kullanan Kurtubî, bu yönüyle Muhammed b. Cerîr et-Taberî (ö. 310/923) ile başlayıp İbn Atıyye el-Endelüsî (ö. 541/1147) tarafından devam ettirilen, ansiklopedik denilebilecek tefsir yazım tarzını *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Kur'an*'da başarılı bir şekilde sürdürmüştür. Hem rivayet hem de dirâyet tefsiri niteliği taşıyan eser sistematik açıdan da oldukça başarılıdır. Âyetlerin ihtiva ettiği meseleler müstakil başlıklar halinde tasnif edilmiş ve her bir mesele altında ilgili konular etraflıca ele alınmıştır.

Tefsirinde özellikle kıraat farklılıkları, esbâb-ı nüzûl, dil bilimi ve fıkıh alanlarıyla ilgili izahlara geniş yer veren Kurtubî, Hz. Peygamber'den nakledilen gerek doğrudan bir âyetin tefsirine gerekse âyetin ilgili olduğu diğer konulara dair rivayetleri aktardıktan sonra bu rivayetleri zaman zaman kaynak, rivayet zinciri (sened), muhteva ve konuya delâletleri açısından tahlil eder. Aynı şekilde sahâbe ve tâbiîn müfessirlerinden nakledilen görüşleri aktarır ve zaman zaman bu görüşleri delilleri üzerinden mukayese edip aralarında tercihte bulunur. Lügavî tahliller yapılırken sıklıkla (Taberî ve İbn Atıyye'ye oranla daha fazla) Arap şiirine yer verilmesi, zaman zaman kelâm konularına girilerek özellikle Şîa, Mu'tezile, Hâriciler vb. itikadî mezheplerin ve fırkaların görüşlerinin eleştirilmesi eserin öne çıkan diğer yönleridir. Fıkıhta Mâlikî mezhebine mensup olan ve her meselede bu mezhebe bağlı kalmayıp yer yer diğer mezheplerin görüşlerini de tercih eden Kurtubî'nin tefsiri ahkâm âyetlerinin izahı ve bu âyetlerden çıkan fikhî hükümler konusunda önemli bir kaynaktır.

el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Kur'an'ın kaynakları arasında İbn Atıyye el-Endelüsî'nin *el-Muḥarrerü'l-vecîz* isimli tefsiri başta gelir. Ayrıca Taberî, Ebû'l-Leys es-Semerikandî, Mâverdî, Abdülkerîm el-Kuşeyrî, Vâhidî (*el-Vasîf*), Necmeddin en-Nesefî ve Ebû Bekir İbnü'l-Arabî'nin tefsirleri de eserin önemli kaynakları arasında sayılabilir.

Tefsirin girişinde, naklettiği görüşlerin sahiplerini belirteceğini, hadisleri ise fıkıh veya tefsir kitaplarından değil doğrudan hadis kaynaklarına atıfla nakledeceğini, ayrıca müfessirlerin ve tarihçilerin aktardığı pek çok kıssaya yer vermeyip bunun yerine ahkâm ile ilgili konulara ağırlık vereceğini ifade eden Kurtubî'nin (*a.g.e.*, I, 8), eserinde bu ilkeleri uygulamada büyük oranda başarı sağladığı söylenebilir.

İlk defa Dârü'l-kütübî'l-Mısriyye tarafından baskısı yapılan (I-XX, Kahire 1933-1950) ve çeşitli tashihi baskıları bulunan

eser ayrıca Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki başkanlığında bir heyet tarafından yeniden tahkik edilerek iki fihrist cildiyle birlikte neşredilmiştir (I-XXIV, Beyrut 1427/2006).

İbnü'l-Mülakın tarafından üzerine bir ihtisar çalışması yapılmış olan (*Keşfü'z-zunûn*, I, 534) *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Kur'an*'ın modern dönemde çeşitli kimselerce hazırlanmış muhtasarları da bulunmaktadır. Tefsirin tamamı aynı adla M. Beşir Eryarsoy tarafından Türkçe'ye (I-XX, İstanbul 1997-2006, son cilt Kâzım Sağlam ve Ramazan Tuğ tarafından hazırlanmış fihristtir) tercüme edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA:

Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Kur'an* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki v.dğr.), Beyrut 1427/2006, I-XXIV, tür.yer.; a.mlf., *el-Vecîz fi fezâ'li'l-kitâbi'l-azîz* (nşr. Alâeddin Ali Rızâ), Kahire, ts. (Dârü'l-hadîs), tür.yer.; a.mlf., *Muḥaddimetü Tefsiri'l-İmâm el-Kurtubî* (nşr. M. Talha Bilâl), Beyrut 1418/1997, tür.yer.; *Keşfü'z-zunûn*, I, 534; Abdullah Bayram, *Kurtubî ve Fikhî Tefsiri* (doktora tezi, 2008), ÜÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, tür.yer.; Mehmet Demirci, *Kurtubî'nin "el-Câmi' li-Aḥkâmi'l-Kur'an" Adlı Eserinin Tefsir Usulü Açısından Değerlendirilmesi* (doktora tezi, 2009), EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, tür.yer.

MUHAMMED COŞKUN

el-CÂMÎ' li-AHLÂKÎ'r-RÂVÎ

(الجامع لأخلاق الراوى)

Hatib el-Bağdâdî'nin
(ö. 463/1071)

hadis öğrenim ve
öğretim usullerine dair eseri.

Tam adı *el-Câmi' li-aḥlâkî'r-râvî ve âdâbi's-sâmi'* olan eserde hadis rivayetiyle meşgul olanların bu ilmin öğretimi sırasında uymaları ve uygulamaları gerekli olan kurallar tesbit edilmektedir. Eser on bölümlü olup her biri farklı hacimlerde otuz üç bab ve 233 fasıldan meydana gelmektedir. Mukaddimedeki Hz. Peygamber'in ve İslâm büyüklerinin ahlâk ve âdâbına uyararak hadis öğrenmek gerektiğinden söz edilmekte, daha sonraki bölümlerde hadis tâlibinin (sâmi') iyi niyet sahibi olması, hocalarını iyi seçmesi, derse giderken, hocanın huzuruna girerken, ders dinlerken, soru sorarken belli kaidelere riayet etmesi, hadisleri yazarken, yazdıktan sonra mukabele ederken hata etmemeye çalışması gibi konular üzerinde durulmaktadır. Daha sonraki bölümlerde râvinin (hoca) ahlâkına temas edilmekte, onun talebelerine durumlarına uygun şekilde davranması, yöneticilerden menfaat bekleme-

mesi, kılık kıyafetine dikkat etmesi, talebelerine ders verirken belli kaideleri gözetmesi gerektiği belirtilmekte ve kimselere hadis rivayet edebileceği anlatılmaktadır. Daha sonra muhaddisin rivayet sırasında hataya düşmemek için dikkat edeceği hususlar ele alınmakta, imlâ meclisi ve imlâ âdâbı, hadis öğrenimi için yapılacak seyahatler ve âdâbı, öğrenilen hadisleri iyi muhafaza etmenin yolları ve unutmamanın çareleri zikredilmektedir.

Hatib el-Bağdâdî eserine aldığı her bilgiyi senedleriyle beraber nakletmekte ve hemen her konuyu hadislerle, sahâbî sözleri ve uygulamalarıyla, tâbiîn görüşleriyle ve nihayet konunun uzmanlarının tesbit ve tavsiyeleriyle delillendirmektedir. Farklı görüşler arasından benimsediklerini, "Bizim tercih ettiğimiz budur" diyerek değerlendirmekte, bazıları da tenkide tâbi tutmaktadır. Meselâ yürürken, ayakta dururken, yatarken ve abdestsizken hadis rivayet etmeyi hoş görmeyenlerin kanaatlerini naklettikten sonra, bu hallerde hadis rivayet etmeyi uygun bulmayanların asıl maksadının hadise saygı göstermek olduğunu, yoksa söz konusu hallerde hadis rivayet eden kimsenin günah işlemediği gibi yanlış bir iş de yapmış sayılmayacağını belirtir. Hürmete en lâyık olan Kur'an-ı Kerim'in söz konusu hallerde okunması câiz olduğuna göre hadis rivayetinin de câiz olması gerektiğini söyler (I, 410).

el-Câmi', hemen hemen yarısı *merfû'* olan 1924 rivayeti ihtiva etmektedir. Bu rivayetlerin içinde güvenilemeyecek kadar zayıf olanlara rastlanmaktadır. Müellifin bunlara işaret etmemesinin sebebi, o devirde hadis senediyle zikrettikten sonra ayrıca sıhhat durumunu açıklamaya gerek duyulmayışı olabilir. Fakat Hatib el-Bağdâdî gibi bir otoritenin, üzerine hüküm bina etmek üzere zikrettiği delillerin durumunu açıklamaması yanılmalara sebep olacağı için önemli bir kusur olarak değerlendirilebilir. Eserin bu eksikliği onu neşre hazırlayanlardan bilhassa Mahmûd et-Tahhân'ın tahkikiyle telâfi edilmiştir.

Eser ilk defa Muhammed Re'fet Saîd tarafından yayımlanmıştır (Küveyt 1401/1981). Bu neşrin müellifin hayatı, eserleri ve *el-Câmi'* in değerlendirilmesine dair 162 sayfalık mukaddimesiyle hâtmesi dışında pek önem arz etmediği ve metinle ilgili kayda değer bir çalışma yapılmadığı görülmektedir. Nitekim ese-

el-CÂMÎ' li-AHLÂKÎ'r-RÂVÎ

ri daha sonra tekrar yayımlayan (Riyad 1403/1983) Mahmûd et-Tahhân bu neşri ilmî usuller bakımından tenkit etmiş ve tesbit ettiği belli başlı hataları sıralamıştır (I, 7-11). Tahhân'ın neşri eserdeki rivayetlerin numaralanması, yer yer harekelenmesi, müellife ait değerlendirmelerin müstakil paragraflar halinde yıldız işaretiyle belirlenmesi ve nihayet diğer **tahrîc*** ve tahkik esaslarının yerine getirilmesiyle önem kazanmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmî' li-ahlâkî'r-râvî ve âdâbî's-sâmi'* (nşr. Muhammed Re'fet Saîd), Küveyt 1401/1981, I-II, ayrıca bk. Giriş ve Sonuç; a.e. (nşr. Mahmûd et-Tahhân), I-II, Riyad 1403/1983 I-II, ayrıca bk. Giriş.

İSMÂİL L. ÇAKAN

CÂMÎ-i MİYÂNE

(bk. ORTA CAMİ).

CAMİ MÜSİKİSİ

Dinî Türk müsikisinin
camide icra edilen kısmı.

Nitelik bakımından cami ve tekke (tasavvuf) müsikisi olmak üzere ikiye ayrılan dinî Türk müsikisinin camide icra edilen, gerek ibadet sırasında gerekse ibadet öncesi ve sonrasında ortaya çıkan ses müsikisinden ibarettir.

Camideki ibadetin esasını namaz teşkil ettiğinden cami müsikisi denince akla ilk gelen şey, namazın cemaatle kılınması sırasında imam ve müezzinin (müezzinlerin) çok defa irticâli olarak, yani hâfızalarındaki melodi kalıplarına belirli ibareleri döşemeleri şeklinde tanımlanabilecek bir ses müsikisine dayalı faaliyetleri olmaktadır. Bu faaliyet esasında herhangi bir çalgı aleti kullanılmadığından ses en önemli unsurdur. İmam ve müezzinin birbirinin ardından okumalarında dikkat edilecek en mühim husus, aynı makamları icra etmeleri veya birbiriyle uyuşan makam ve dizileri kullanmalarıdır.

Cami müsikisi müezzinin ezan okuması, İhlâs süresinin kıraati, kâmet getirmesi, namazın cemaatle kılınması sırasında imamın ilk tekbirden selâm verinceye kadar geçen süredeki kıraati, selâmdan sonra müezzin tarafından okunan ibareler, tesbîhat, arada okunan **mahfel sürmesi***, dua ve mihrâbiyenin bütününe verilen isimdir. Ancak bu arada zaman zaman bu türler içine giren

temcîd, münâcât, salâ (salât), tardiye, tekbir, mevlid, mi'râciye, Muhammediye, tevşîh, cami na'tı ve ramazan ilâhileri de cami müsikisinin önemli birer formu olarak ortaya çıkmaktadır.

Cami müsikisinde güfteyi teşkil eden metinler çoğunlukla Arapça olup Türk din müsikisi özelliklerine göre bestelenmişlerdir. Bazı tasavvufî konuların da yer aldığı bu güftelerde zühd, takvâ, ubûdiyyet ve dua unsurları hâkimdir.

Cami müsikisine ait eserler genellikle tek kişinin icrasına dayanmaktaysa da bunlardan besteli olanlar bazan müezzinler tarafından koro halinde okunur. Bu toplu icraya "cumhur müezzinliği" adı verilmiştir. Din dışı Türk müsikisinin, örneği zamanımıza kadar ulaşmış hemen bütün makamlarının kullanıldığı cami müsikisinde acem, acem-aşiran, bayatî, bestenigâr, eviç, hicaz, hüseyinî, hüzzam, irak, rast, sabâ, segâh, uşşak vb. makamlar daha çok kullanılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ergun, *Antoloji*, I, 11-12, 13; II, 401; Nuri Özcan, *Onsekizinci Asırda Osmanlılarda Dinî Musikt* (doktora tezi, 1982), MÜ İlahiyat Fak., s. 10-11; Halil Can, "Dinî Musiki", *MM*, sy. 291 (1974), s. 11.

NURİ ÖZCAN

el-CÂMÎ' li-MÜFREDÂTÎ'İ-EDVİYE
ve'l-AĞZİYE

(bk. el-MÜFREDÂT).

CÂMÎ-i RÛMÎ

(جامی رومی)

XVI. yüzyıl divan şairi.

Gelibolulu Âlî'nin asıl adını Ahmed olarak bildirdiği şair, Molla Câmî (ö. 898/1492) ile karıştırılmaması için Câmî-i Rûmî, uzun süre Mısır'da bulunduğundan dolayı da Câmî-i Mısırî olarak anılmıştır. Latîfî, Molla Câmî'ye hizmet ettiğinden Câmî mahlasını aldığı belirtilirse de (*Tezkire*, s. 116) yaşadıkları dönemler itibarıyla bu mümkün değildir. Latîfî'ye göre Kastamonulu, Riyâzî ve Âlî'ye göre ise Geliboluludur. Şuarâ tezkirelerinde (Kınalızâde, I, 245-246; Riyâzî, vr. 44^{a-b}) Davutpaşalı Câmî ile ve aynı mahlası taşıyan diğer bazı şairlerle karıştırılan Câmî-i Rûmî hakkında en doğru bilgi *Saâdetnâme* adlı kendi eserinin mukaddimesinde bulunmaktadır. Buna göre sipahi oğlanları zümresine mensup olan şair Kanûnî devrinde Mısır'da Hazîne-i

Âmîre kâtipliği yapmıştır. Burada çıkan bir veba salgınında dört oğlunu birden kaybedince Kanûnî tarafından Kâbe'nin tamiri işine nezaret etmek üzere Mekte'ye gönderildi ve üç yıl süren tamir sırasında burada kaldı. Kanûnî zamanındaki bu ilk önemli tamirin 1551-1555 yılları arasında devam ettiği bilinmektedir. Görevinin sona ermesi üzerine İstanbul'a giden Câmî, padişah tarafından mükâfatlandırıldıktan sonra daha üst bir görevle Mısır'a döndü.

Bu dönemde Hüseyin Vâiz-i Kâşifî'nin Kerbelâ Vak'ası'na dair *Ravzatü's-şühedâ'* isimli eserini *Saâdetnâme* adıyla tercüme ederek padişaha ithaf etti. Bu eserle İstanbul şairleri ve ulemâsı arasında daha iyi tanındığı gibi şöhreti de yayıldı. Belki de bu sebeple Mısır'da bir sancak beyliğine tayin edilerek mükâfatlandırıldı. Şair, Kınalızâde ve Riyâzî'nin verdiği bilgilere göre III. Murad zamanında da (1574-1595) bu görevi yürütmekteydi. Kaynaklarda ölüm tarihinin rastlanmamakla beraber Mısır'da vefat ettiği bilinmektedir.

Mürettep bir divanı bulunmayan, şiirlerine çeşitli mecmualarda rastlanan Câmî'nin kaside, gazel ve müseddeslerinden güçlü bir şair olduğu ve divan şiirine her yönüyle vâkıf bulunduğu anlaşılmaktadır. Bazı tezkirelerde yer almaması, İstanbul dışında yaşamasına ve divan tertip etmemesine bağlanabilir. Bir kısım şiirleri, Câmî mahlasını kullanan diğer şairlerin manzumeleriyle karışmıştır. Nitekim tezkirelerde örnek olarak kaydedilen şiirlerinden yalnız Riyâzî ve Kafzâde Fâizî'dekiler ona aittir. Şiirleri arasında "şem" redifli kasidesiyle Habîbî'nin "dedim-dedi" redifli müseddesine yazdığı nazîre en tanınmış eserleri arasındadır. İlk olarak İsmail Hikmet Ertaylan onun bu nazîresini neşretmiş (*Hayat*, nr. 67, s. 5), daha sonra Sadeddin Nüzhet Ergun bu nazîre ile birlikte çeşitli mecmualardan derlediği bazı şiirlerini yayımlamıştır.

Câmî'nin en tanınmış eseri, *Saâdetnâme* adıyla yaptığı *Ravzatü's-şühedâ'* tercümesidir. Daha önce Fuzûlî'nin *Hadîkatü's-süadâ'* da büyük ölçüde faydalandığı bu eserin tercümesinde gösterdiği başarı saire asil şöhretini sağlamıştır. Sade bir dille kaleme alınıp yer yer şairin duygularına tercüman olan manzum ve mensur ifadelerle süslenen *Saâdetnâme*, bazı Türk ve İran şairlerinin konuya uygun şiirleriyle de zenginleştirilmiştir. Eser aslına bağlı kalınarak on